

HELGA WEST

Ruotsin kirkko tunnustaa osallisuutensa saamelaisten koloniaaliseen lähetyshistoriaan

Arvio *Vitboken*-artikkelikokoelman ensimmäisestä osasta ”Perspektiv på försoning”

”Tämä tieteellinen antologia kirkosta ja saamelaisista on tärkeä!” Näin alkaa Ruotsin kirkon huhtikuussa 2016 julkaisema *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*, josta teoksessa käytetään nimeä *Vitboken*, ”valkoinen kirja”. Esipuheen artikkelikokoelmaan on laatinut arkkipiispa Antje Jackelén, joka ei kaihda voimakasta ilmaisua. Hän kuvailee Ruotsin historiaa pimeäksi ja tunnustaa, että kirkolla on oma osuutensa tässä. Pimeydellä hän viittaa haavoihin, häpeään ja kipeisiin muistoihin, joita todellinen Jeesuksen Kristuksen kirkko ei voi enää laiminlyödä. Hän jatkaa:

Olemme jo kauan tienneet, että kirkko oli aktiivinen valtiovallan harjoittamassa saamelaisten koloniaalisessa sorrossa. Mutta meillä on ollut vaikeuksia käsitellä tätä puolta historiassamme.¹

Lukija on hädin tuskin lukenut sivuakaan kirjasta ilman, että silmiin osuvat sellaiset käsitteet kuin ”kolonialismi”, ”sorto”, ”menneisyyden vääryydet”, ”hyvitys” ja ”sovinnolliset suhteet”. Jackelén puhuu Ruotsin kirkon suulla, ja yksinomaan jo tämä esipuhe hätkähdyttää. Se yllättää rehellisyydellään:

selitykset ja puolustelut Ruotsin kirkon puolesta uupuvat. Arkkipiispa kykenee kahden sivun esipuheessaan nitomaan yhteen historialliset kokemukset, kristillisen uskon ja sovinnon teologian: ”Kun olemme hylänneet saamen kansan, olemme samalla hylänneet itsemme ja Jumalan.” Jackelénin vahva dekoloniaalinen puheenvuoro luo kontekstia ja valaa korkeat odotukset artikkelikokoelman suhteen.

Vitboken tarkastelee Ruotsin kirkon ja saamelaisten välisiä suhteita 35 vertaisarvioidussa artikkelissa, joissa jokaisessa on oma näkökulmansa aiheeseen. Artikkelit on jaettu viiteen aihekokonaisuuteen, joiden otsikot ovat: Perspektiivejä sovintoon, Lähetystyö ja koulu, Kirkko ja saamelaisen kulttuurin sorto, Saamelaiset ja kirkko viranomaisena sekä Kirkko ja saamelaiset Ruotsin ulkopuolella.

Teosta voi perustellusti kutsua massiiviseksi, sillä se käsittää yhteensä noin 1200 sivua. Sivumäärää paisuttaa se, että useiden artikkeleiden lopussa on lyhyet tiivistelmät kolmella saamen kielellä: pohjois-

1 Jackelén 2016, 11.

saameksi, luulajansaameksi sekä eteläsaameksi. Mainittakoon, että myös arkkipiispan esipuhe on käännetty edellä mainituille kolmelle saamen kielelle. Ruotsissa puhuttavista saamelaiskielistä uumajan- ja piitimensaameksi ei tiivistelmiä eikä esipuhetta ole luettavissa. Syy tähän on traaginen: piitimensaamella ei ole omaa kirjakieltä ja uumajansaame sai oman kirjoitusasunsa vasta vuonna 2016 – samana vuonna kuin *Vitboken*-teos julkaistiin.

Nykyään puhuttuja saamelaiskieliä on yhdeksän ja ne jakautuvat useaan murteeseen. Näistä yhdeksästä vielä elossa olevasta saamelaiskielestä peräti viittä puhutaan Ruotsissa. Pohjoissaamea lukuun ottamatta kaikki muut saamelaiskielet ovat vakavasti uhanalaisia. Vain pohjoissaame on sikäli yhteispohjoismainen, että sitä puhutaan Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Ideaalissa tapauksessa *Vitboken*-teoksen kaikki artikkelit olisi kokonaisuudessaan käännetty etelä-, luulajan- ja pohjoissaameksi, jolloin käännökset olisivat antaneet konkreettisen signaalin Ruotsissa puhuttavien saamelaiskielten vahvistamiseksi. Teoksen tiivistelmien saamelaiskäännösten viestintäarvo on symbolinen: Ruotsin kirkko haluaa tehdä saamelaiskieliä näkyviksi eikä tahdo sivuuttaa niitä työssään.

Vitboken on muutakin kuin tieteellinen artikkelikokoelma. Siitä on julkaistu myös yleistajuinen versio *Samerna och Svenska kyrkan: Underlag för kyrkligt försoningsarbete*,² joka julkaistiin vuonna 2017. Tässä 224-sivuisessa versiossa esitellään tieteellisen antologian tutkimustuloksia ja esitetään ehdotuksia eteenpäin sovinnon tiellä. Sen ovat toimittaneet samat henkilöt kuin tieteellisen version: Daniel Lindmark ja Olle Sundström. Yleistajuinen teos sisältää yhdeksän artikkelia, joista kuuden kirjoittajat ovat samoja kuin tieteellisessä versiossa. Lisäksi tieteellisestä *Vitboken*-antologiasta on 12-sivuinen englanninkielinen tiivistelmä ”The Church of Sweden and the Sami – A White Paper Project”. Tieteellisestä versiosta on myös kirjoitettu ruotsiksi kuusi uutisartikkelimaista juttua kuvineen. Nämä uutisjutut ovat myös kuunneltavissa luettuina äänitiedostoina. Kaikki *Vitboken*-materiaali on ladattavissa Ruotsin kirkon verkkosivuilla.

Tässä katsauksessa arvioidaan tieteellisen antologian ensimmäistä temaattista kokonaisuutta

Perspektiv på försoning, joka pitää sisällään kuusi artikkelia. Koska jokaisessa artikkelissa on oma näkökulmansa ja kirjoittajansa, käsittelem kutakin artikkelia erikseen. Lopussa esitän yleisempää pohdintaa teoksen merkityksestä.

RISTIN JA RUMMUN MONET KASVOT

Ensimmäisen artikkelin, ”Svenska kyrkan och samerna – ett vitboksprojekt: Presentation av projektet och antologin”³ ovat kirjoittaneet teoksen toimittajat Daniel Lindmark ja Olle Sundström. Lindmark, Uumajan yliopiston aate- ja yhteiskuntaopin laitoksen professori, on johtanut *Vitboken*-projektia ja Sundström, uskontotieteen ja teologian yliopistonlehtori samassa opinahjossa, on toiminut työn sihteerinä. Artikkelissaan he taustoittavat sitä laajempaa, jo neljännesvuosisadan käynnissä ollutta Ruotsin kirkon ja saamelaisten välistä sovintotyötä, johon *Vitboken* liittyy. Lindmarkin ja Sundströmin artikkelin pääaihe on tarkastella, millainen dokumentti *Vitboken* oikein on. Tämä kysymys tulee tarpeeseen, sillä ei ole itsestään selvää, minkälaisen ”valkoisen kirjan” Ruotsin kirkko on laatinut ja miksi.

Yleensä ”valkoiseksi kirjaksi” kutsutaan dokumenttia, jonka organisaatio tai viranomainen laatii tietyn ongelmatapauksen selvittämiseksi. *Vitboken*-projektin lähtökohtana on Ruotsin kirkon ja saamelaisten välisten suhteiden selvittäminen ja valottaminen. Lähtökohtana ei siis ole mikään konflikti, joka ratkaistaan, vaan tavoitteena on hahmottaa kokonaiskuvaa siitä, miten Ruotsin kirkko yhdessä valtiovallan kanssa ovat toimineet Ruotsin saamelaisten kanssa. Kirjoittajat korostavat, ettei tuota kokonaiskuvaa saavuteta, vaan kuva jää väkisin rajalliseksi, mutta sitä on jatkuvasti täydennettävä. He tuovat myös esille, että kirjasta on turha etsiä konkreettisia toimenpidesuosituksia, sillä sen tarkoituksena on avata tilaa keskustelulle saamelaisista osana Ruotsin kirkkoa.

Jos *Vitboken* ei ole raportti eikä julkilausuma, mikä se sitten on? Kyse on tieteellisestä keskustelun-avauksesta eräänlaisena hyvitystoimenpiteenä sille, että niin usein saamelaiset ovat jääneet äänettömiksi ja nimettömiksi kohteiksi lähetyshistoriassa, ruotsalaistamispolitiikassa ja tieteellisissä tutkimuksissa.

Sosiologi John Tropeyta lainaten Lindmark ja Sundström näkevät, että *Vitboken* on osa ”kommunikatiivista historiaa”, jonka avulla tuodaan päivänvaloon menneiden aikojen loukkauksia. Kirjoittajat korostavat, että kokonaiskuvan saamiseksi on käsiteltävä myös niitä rakentavia menettelytapoja, joita kirkko ja valtio ovat harjoittaneet suhteessaan saamelaisiin. Tämä on tärkeä huomio jo sen takia, että evankelisluterilaisissa kristillistämisprosesseissa saamelaiset eivät suinkaan olleet pelkästään ahtaalle ajettuja uhreja, vaan myös taitavia neuvottelijoita, jotka olivat hyvin tietoisia omista oikeuksistaan. Ylipäättään saamelaisten kristillistämisprosessit, ”ristin ja rummun kamppailut”, eivät ole jyrkän mustavalkoisia.⁴

Saamelaisten osallisuus *Vitboken*-projektissa on tarkoittanut muun muassa sitä, että projektin johtoryhmään on kuulunut saamelaisia. *Vitboken*-artikkelien kirjoittajiksi monikaan saamelainen ei kuitenkaan ole päätenyt. Tämä herättää kysymyksen siitä, minkälaista omistajuutta artikkelien kirjoittajilla on aiheisiinsa ja vahvistaako tämä epäsuhta sellaisia tieteen valta-asetelmia, joissa vähemmistöön kuuluvat ihmiset eivät välttämättä saa ääntään kuuluviin. Kirjoittajat ovat hyvin perillä omistajuuteen ja osallisuuteen liittyvistä näkökohdista ja vakuuttavat lukijaa siitä, ettei Ruotsin saamelaisyhteisöjä ole jätetty projektin ulkopuolelle. On tärkeää huomata, että *Vitboken* on nimenomaan Ruotsin kirkon dokumentti ja siksi on luonnollista, että monet artikkelien kirjoittajista ovat tavalla tai toisella kytköksissä Ruotsin kirkkoon etnisestä taustastaan riippumatta.

SOVINTOJUMALANPALVELUKSET UUDEN AIKAKAUDEN SYMBOLEINA

Artikkelissa ”Försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna: Initiativ och insatser 1990–2012” Karl-Johan Tyrberg kuvailee niitä kirkkopiilitisiä, rakenteellisia ja sovinnonteologisia askeleita, jotka edelsivät *Vitboken*-teoksen syntyä.⁵ Tyrberg on Härnösandin hiippakunnan emerituspiispa, joka on ollut aktiivinen Ruotsin kirkon ja saamelaisten välisessä sovintotyössä piispavuosinaan 1991–2001.

Tyrbergin artikkeli on varsin tekninen ja kronologisesti poukkoileva, mutta se tarjoaa mielenkiintoisia kurkistuksia saamelaisten ja kirkon so-

vintoprosessiin, josta kirjoittajalla on omakohtaisia kokemuksia. Hänen aiheensa käsittelee sitä, kuinka sovintotyö on konkretisoitunut niin paikallisella kuin kansallisella tasolla. 1990–2000-luvuilla Ruotsin kirkko havahtui saamelaiskysymykseen, ja pohdintaa siitä käytiin niin ekumeenisella, kokonaiskirkollisella kuin hiippakuntatasolla. 2000-luvulle tultaessa sovintotyö tuotti jo konkreettisia tuloksia, joista Tyrberg nostaa erityisesti kolme virstanpylvästä.

Marianpäivänä vuonna 2001 vietettiin Ruotsin saamelaisten kannalta erityistä sovintojumalanpalvelusta, joka pidettiin eteläsaameksi ja jota johti Tyrberg Härnösandin hiippakunnan piispana. Jumalanpalveluksessa kuultiin joikua, saamelaisten arkaaista laulantaa, joka saamelaisten evankelisluterilaisen kristillistämisen aikakaudella stigmatisoitiin. Keskeisin jumalanpalveluksen hetki koettiin, kun piispa tunnusti Ruotsin kirkon vääryydet saamelaisia kohtaan, mikä merkitsi kirkolle oman kristillisen sanomansa heikentämistä. Lopuksi piispa rukoili anteeksiantoa. Jumalanpalvelus radioitiin ja myöhemmin vastaavia sovintojumalanpalveluksia vietettiin Luulajan hiippakunnassa, Jokimukassa, Uumajassa ja Göteborgissa. Näiden sovintojumalanpalvelusten katsottiin edustavan Ruotsin kirkon virallista anteeksipyyntöä saamelaisille. Anteeksipyyntö tausta oli 1990-luvulla, jolloin kansainvälisten kimmokkeiden innoittamina havahduttiin pohtimaan, minkälainen saamelainen kirkollinen elämä voisi Ruotsin kirkossa olla. Siksi joiun ja muiden vastaavien symbolien tuominen kirkkoon edusti uuden aikakauden alkua.

Toisena merkittävänä virstanpylväänä Tyrberg mainitsee marraskuussa vuonna 2006 Ruotsin kirkon Kirkkohallituksen julkaiseman dokumentin *Samiska frågor i Svenska kyrkan*. Dokumenttia voi kuvailla pioneerijulkaisuksi monin eri perustein eikä ole yllättävää, että Tyrberg antaa sille tilaa artikkelissaan. Dokumentissa kehoitetaan järjestämään kuu-

2 Lindmark & Sundström 2017.

3 Lindmark & Sundström 2016, 21–39.

4 Kylli 2012.

5 Tyrberg 2016, 43–78.

leminen, jossa saamelaiset kertovat, kuinka kokevat suhteensa Ruotsin kirkkoon. Ságastallamat (suom. keskustelut) toteutui vuonna 2011, kun Ruotsin kirkon teologinen komitea (Teologiska kommittén) yhdessä Saamelaisneuvoston kanssa järjesti konferenssin Kiirunassa *Samiska frågor* -dokumentin pohjalta. Ságastallamat on kolmas virstanpylväs, jonka Tyrberg nostaa esille. Kuulemistilaisuudessa Teologisen komitean puheenjohtaja Carl Reinhard Bråkenhielm muotoili toiveensa valkoisesta kirjasta, jossa tutkimuksen keinoin valotettaisiin niin menneisyyden pimeitä kuin rakentaviakin ulottuvuuksia Ruotsin kirkon ja saamelaisten suhteista. Ságastallamat-tilaisuus merkitsi Ruotsin kirkolle jälleen uutta askelelta kohti sellaista kirkkokäsitystä, jota halutaan määrätietoisesti dekolonialisoida.

SOVINTO SAA POLIITTISIA MERKITYKSIÄ KANSAINVÄLISTEN YHTEYKSIEN KAUTTA

Carola Nordbäckin artikkeli ”En försoningens väg i Jesu namn’: Perspektiv på Svenska kyrkans försoningsarbete” syventyy sovinnon politiikkaan ja teologiaan.⁶ Nordbäck työskentelee Keski-Ruotsin yliopistossa historian lehtorina ja on tutkimuksissaan tarkastellut muun muassa kulttuurista muistia. Artikkelit taustoittaa sitä kansallista ja kansainvälistä kontekstia, joka on luonut raamit nykyisille (evangelis-)luterilaisten kirkkojen anteeksipyyntöille. Nykyistä aikakautta kutsutaan anteeksipyyntön aikakaudeksi (the age of apology), mutta Nordbäck huomauttaa, että sovinnon eri vaiheet ja käsitteet ovat aina kuuluneet kristinuskon sisältöön ja kielenkäyttöön, joskin painotukset sovinnosta ovat vaihdelleet eri aikoina.

Nordbäckin kirjoitus tarjoaa vastauksia avoimiksi jääneisiin kysymyksiin siitä, mikä oikein sai Ruotsin kirkon tarttumaan saamelaiskysymykseen niin pontevasti jo reilu neljännesvuosisata sitten. Laajassa mielessä vastaus löytyy niistä alkuperäiskansoja koskevista kysymyksistä, joiden parissa kirkot ympäri maailmaa alkoivat työskennellä parikymmentä vuotta sitten. Alkuperäiskansojen äänenpainot kantautuivat myös ekumeeniseen liikkeeseen. Erityisesti Kirkkojen maailmanneuvosto ja Luterilainen maailmanliitto alkoivat näkyvämmintä ottaa kantaa sovintoon ja sovintoprosesseihin. Jo

1990-luvulla niin KMN kuin LML kehottivat jäsenkirkkojaan kantamaan vastuunsa suhteistaan omaan alkuperäiskansaansa tai alkuperäiskansoihin. Samanaikaisesti saamelaisen sovintotyön rinnalla Ruotsin kirkko teki vastaavaa sovintotyötä romaniensa kanssa ja arkkipiispa Karl Gustav Hammar esitti anteeksipyyntönsä romaneille jumalanpalveluksessa Göteborgissa vuonna 2001.

Nordbäckin mukaan sovinnon käsite sai uusia, poliittisia merkityksiä 1990-luvulta lähtien. Merkittävänä yksittäisenä tekijänä tähän vaikutti Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomissio. Kiinnostava kysymys seuraakin siitä, kuinka Etelä-Afrikan yhteiskunnallinen kehitys on vaikuttanut niinkin kauas kuin Pohjolaan. Vastaus piilee siinä, että Ruotsin ja Norjan kirkkoilla on perinteisesti ollut läheiset suhteet Etelä-Afrikan protestanttisiin kirkkoihin, ja näillä kirkkoilla oli suuri rooli Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomissiossa. Alkuaan dogmaattinen sovinnon käsite sai nyt uudenlaisia lisämerkityksiä rauhasta ja sorrosta vapautumisesta. Se haastoi kirkkoja pohtimaan omaa lähetys- ja kirkkonäkemystään anteeksipyyntöjen aikakaudella.

KMN, LML sekä Reformoitujen kirkkojen maailmanliitto ottivat jo 1980-luvulla kantaa Etelä-Afrikan apartheid-hallintoon ja rehottavaan rasismiin. Myös Euroopan kirkkojen konferenssi alkoi korostaa ihmistenvälisen sovinnon tärkeyttä. KMN julisti vuosituhannen ensimmäisen vuosikymmenen teemaksi sovinnon ja rauhan.⁷ LML puolestaan julkaisi vuonna 2004 dokumentin *Mission in Context: Transformation, Reconciliation, Empowerment*. Nordbäckin mukaan kehitys kielen uudeltaisesta kiinnostuksesta sosiaalisen sovinnon (ns. horisontaalinen sovinto) tematiikkaan, kun sovintoa perinteisesti oli käsitelty ihmisen ja Jumalan välisenä suhteena (ns. vertikaalinen sovinto).

Nordbäck antaa ymmärtää, että niin ekumeenisilla kuin missioon liittyvillä suhteilla on ollut huomattava merkitys siihen, että Ruotsin kirkko alkoi kyseenalaistaa kirkkokäsitystään suhteessaan maansa saamelaisiin. Muiden artikkelikokoelman kirjoittajien tavoin Nordbäck tuo esille sen, että Norjan kirkko on toiminut huomattavana inspiraation lähteenä ja esikuvana Ruotsin kirkon saame-laistyössä.

Yksittäisenä anteeksipyynnönä Nordbäck mainitsee LML:n vuoden 2009 anteeksipyynnön mennoiiteille. Saamelaistyön ja -teologian kannalta hyödyllisempää olisi ollut, jos Nordbäck olisi muuten erinomaisessa artikkelissaan tarkastellut Norjan kirkon saamelaissovintotyötä ja sitä, kuinka se on vaikuttanut Ruotsin kirkkoon. Artikkelissa ei mainita Suomen evankelis-luterilaisen kirkon saamelaistyötä eikä Oulun hiippakunnan piispan Samuel Salmen anteeksipyyntöä Suomen saamelaisille vuonna 2012. Teoksen ensimmäistä temaattista kokonaisuutta lukiessa tuleekin tunne, että Suomen evankelis-luterilainen kirkko on tahattomasti jäänyt käsiteltyjen teemojen ulkopuolelle. Toisaalta kirjoittajia ei voi siitä syyttää. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon anteeksipyyntöä saamelaisille ei ole dokumentoitu eikä kirkko tai Oulun hiippakunta ole siitä viestinyt. *Vitboken* herättääkin kiusallisen tunteen siitä, että Suomen evankelis-luterilainen kirkko laahaa saamelaissovintotyöstä 15–20 vuotta pohjoismaisesta kehityksestä jäljessä.

VALKOISET KIRJAT POHJOLAN PIMEÄÄ HISTORIAA VALOTTAMASSA

David Sjögren jatkaa Nordbäckin teemaa artikkelissaan ”Att göra upp med det förflutna: Sanningskommissioner, officiella ursäkter och vitböcker i ett svenskt och internationellt perspektiv”.⁶ Kuitenkin siinä missä Nordbäck tarkastelee sovinnon käsitettä teologisesti, analysoi Sjögren sovintoprosessien poliittista ulottuvuutta. Sjögren työskentelee tutkijana Uppsalan yliopiston historian laitoksella ja hänen tutkimusintresseihinsä kuuluu muun muassa Ruotsin kirkon romanien kohtelu 1900-luvulla. Niin Ruotsin hallitus kuin kirkko julkaisivat omat ”valkoiset kirjansa” romanien kohtelusta. Sjögren painottaa, että saamelaisia koskeva *Vitboken*-projekti heijastaa kansainvälistä suuntausta, mutta se pohjaa myös Ruotsissa julkaistuihin muihin valkoisiin kirjoihin.

Totuuskomissioissa, virallisissa anteeksipyynnöissä, sovintoaloitteissa sekä vääryyksien historiallisissa tarkasteluissa ääni pyritään antamaan niille ryhmille, joiden kokemuksia historiassa on vähätelty ja joiden suita on vaiennettu. Anteeksipyynnön aikakautta kutsutaan myös katumuksen politiikaksi

(regret politics) tai korjaavaksi politiikaksi (reparations politics). Sjögren tarkastelee sovintoprosesseja Ruotsissa, mutta ennen kaikkea globaalilla tasolla. Hän tuo esille, että yksinomaan vuosien 1974–2000 aikana yli 20 totuuskomissiota on työskennellyt Afrikassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Aasiassa.

Näistä totuuskomissioista hän nostaa esille Australiassa 1990-puolivälin aikoihin perustetun komission, jonka tehtävänä oli tutkia aboriginaalilasten pakkohuostaanottoja. Komission raportti *Bringing Them Home* (1997) osoittaa, kuinka valtion viranomaiset, joihin myös kirkolliset organisaatiot kuuluivat, yrittivät pakkoassimiloida Australian alkuperäisväestöä australialaiseen yhteiskuntaan. Raportti johti osavaltioaparlamenttien, viranomaisten, kirkkojen organisaatioiden sekä yhdistysten virallisiin anteeksipyyntöihin. Työ johti myös toiseen raporttiin, *Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples*, jossa syvennyttään 500 vuotta kestäneisiin kontakteihin Australian uudisasukkaiden ja alkuperäiskansojen välillä.

Vastaavia komissioita ja anteeksipyyntöjä ovat esittäneet myös Kanada sekä Norja. Sjögren mainitsee myös Ruotsin valtion suhteellisen tuoreen anteeksipyynnön, joka osoitettiin lastenkodeissa kaltoin kohdelluille lapsille. Lapsi- ja vanhuusministeri Maria Larsson esitti tämän anteeksipyynnön vuonna 2011. Huomionarvoista on, että Ruotsin valtio on sitoutunut maksamaan sosiaalihuollossa kaltoin kohdelluille uhreille myös taloudellista korvausta, ei pelkästään antamaan symbolista tunnustamista. Esikuvana voidaan tässäkin pitää Norjaa, joka vuonna 2000 esitti anteeksipyynnön romanien pakkohuostaanotoista ja -sterilisaatioista, ja sitoutui hyvittämään uhrien kärsimyksiä taloudellisesti. Sjögrenin artikkeli antaakin hyvän yleiskuvan kolonialismin pimeästä historiasta, jolta Pohjolakaan ei ole välttynyt.

6 Nordbäck 2016, 79–122.

7 The decade to overcome violence: Churches seeking reconciliation and peace 2001–2010.

8 Sjögren 2016, 123–152.

TODELLINEN, NÄENNÄINEN VAI EI ANTEEKSIPYYNTÖ LAINKAAN?

Linné-yliopiston historian professorin Gunlög Furin artikkeli ”Att sona det förflutna” käsittelee sekin virallisia anteeksipyyntöjä ja totuuskomissioita eri puolilla maailmaa, mutta sen pääpaino on pohjoismaisessa saamelaissovintotyössä.⁹ Fur käsittelee saamelaissovintoa laajemmin kuin pelkästään kirkon, kruunun ja saamelaisten välisenä suhteena. Hän aloittaa toteamalla, että niistä neljästä valtiosta, joissa saamelaisia asuu, kaksi on pyytänyt virallisesti saamelaisilta anteeksi – ja kaksi ei. Kiintoisaa Furin käsittelyssä on se, että hän sitoo sovinnon teeman niin alkuperäiskansojen oikeuteen kuin alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuteen. Tämä yllättävä näkökulma tuo aivan uudenlaista syvyyttä ja dynamiikkaa *Vitboken*-teoksen ensimmäiseen osaan, joka on pitkälti kuvaileva ja melko luettelomainen kokonaisuus siitä, mitä maailmalla ja Ruotsissa on tehty.

Fur onnistuu myös valottamaan sitä, kuinka Norja on toiminut esikuvana Ruotsin kirkolle ja valtiolle. Norja allekirjoitti ensimmäisenä ja ainoana pohjoismaisena valtiona vuonna 1990 YK:n Kansainvälisen työjärjestön (ILO) vuonna 1989 laatiman alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen. Norjan kuningas Harald V esitti yli 20 vuotta sitten anteeksipyyntönsä saamelaisille Norjan saamelaiskäräjien avajaisissa vuonna 1997. Toisaalta, Fur huomauttaa, sekä absoluuttisesti että prosentuaalisesti eniten saamelaisia koko saamelaisväestöstä asuu juuri Norjassa. Fur kirjoittaa auki sen, mikä on aikaisemmissa artikkeleissa jäänyt sanoittamatta: Norja on monella tavalla pisimmällä saamelaisten itsemääräämisoikeuden tunnustamisessa. Samassa yhteydessä hän kritisoi Ruotsin saamelaispolitiikkaa ristiriitaiseksi: saamelaisille ei ole annettu itsemääräämisoikeutta kansainvälisten sopimusten mukaisesti, vaikka Ruotsin valtio on tunnustanut saamelaiset alkuperäiskansaksi jo vuonna 1977. Kysymykseen, onko liioiteltua puhua Ruotsin harjoittamasta kolonialismista pohjoisessa, Fur vastaa yksioikoisesti kyllä, ja antaa monia esimerkkejä saamelaisten ja Saamenmaan taloudellisesta, älyllisestä ja fyysisestä kontrolloimisesta.

Artikkelin lopuksi Fur siirtyy yksityiskohtaisesti tarkastelemaan maatalousministeri Annika Åhnbergin anteeksipyyntöä saamelaisille vuonna 1998. Tämä on teoksen ensimmäisen temaattisen kokonaisuuden ehdottomasti kiinnostavimpia anteja. Fur kiinnittää huomionsa siihen, kuinka vähän tiedotusvälineissä käsiteltiin anteeksipyyntöä, vaikka se tuli korkeimmalta mahdolliselta saamelaispolitiikan edustajalta, Åhnbergilta, jota kutsuttiin tuolloin myös saamelaisministeriksi. Fur on laatinut taulukon, johon hän on kirjannut ne tiedotusvälineet, joissa anteeksipyyntö mainittiin ja jossa sitä käsiteltiin. Taulukossa on nähtävissä myös eri tiedotusvälineiden uutisten kärki ja pituus. Kiinnostavan media-analyysin jälkeen kirjoittaja siirtyy tarkastelemaan anteeksipyyntöä lajia: oliko Åhnbergin anteeksipyyntö todellinen vai vain näennäinen vai oliko se anteeksipyyntö ollenkaan (*icke-ursäkt*)? Ollakseen todellinen anteeksipyyntö on Furin mukaan täytettävä seuraavat ehdot: anteeksipyyntö on oltava julkisesti dokumentoitu ja riittävän spesifi käsitellessään vääryyksiä, joita pyydetään anteeksi, sen on kannettava vastuunsa menneisyydestä, sen on artikuloitava varsinainen pahoittelu ja siinä on luvattava, etteivät vääryydet toistu.

Furin arviossa Åhnbergin anteeksipyyntö toteutui vain puolittaisesti. Puhetta ei julkistettu eikä anteeksipyyntöä ehdotettu toimenpiteitä, joilla parantaa Ruotsin viranomaisten ja saamelaisten välisiä suhteita. Enemmistön ja vähemmistön välisessä suhteessa kysymys on ennen kaikkea siitä, kuka hallitsee kenenkin kertomusta. Vaikka Furin mukaan Åhnbergin anteeksipyyntö elävöitti keskustelua kansallisesta narratiivista, valtion todellisen anteeksipyyntö on täytettävä prosessin kaikki neljä askelta: vääryyksen tunnustaminen, katumus, anteeksipyyntö ja hyvittäminen. Vasta näiden vaiheiden jälkeen suhteissa voi tapahtua muutoksia.

EI MITÄÄN MEISTÄ ILMAN MEITÄ

Ensimmäisen kokonaisuuden viimeinen artikkeli käsittelee tutkimusetiikkaa ja alkuperäiskansatutkimusta. Uumajan yliopiston Saamelaistutkimuksen keskuksen tutkija Anna-Lill Drugge havainnollistaa artikkelissaan ”Forskningsetik och urfolksforskning”, minkälaisesta kansallisesta ja kansainvälisestä

tieteellisestä kontekstista alkuperäiskansatutkimus nousi.¹⁰ Alkuperäiskansatutkimuksen yhteydessä puhutaan tieteen dekolonialisoinnista. Druggen artikkeli on varsin oppikirjamainen sikäli, että se ei tarjoa paljon uutta sille, joka on lukenut artikkeleita tai teoksia alkuperäiskansamethodiikasta, mutta se toimii hyvänä yleiskirjoituksena aiheesta.

Drugge toteaa, että monille saamelaisille käsite ”tutkimus” aiheuttaa negatiivisia mielleyhtymiä, joiden juuret ovat rotuhygieniassa. Ruotsissa rotututkimusta johdettiin Valtion rotubiologisessa tutkimuslaitoksessa Uppsalassa (Statens rasbiologiska institut). Instituutissa saamelaisia kuvattiin ja heitä mitattiin ja heidän perhetaustastaan, kehonsa pituudesta, silmien ja hiusten väristä ja muista fyysisistä ominaisuuksista tehtiin merkintöjä. Instituutti julkaisi tutkimuksistaan paljon huomiota herättäneen julkaisun *The Race Biology of the Swedish Lapps*, joka julkaistiin kahdessa osassa vuosina 1932 ja 1941. Tutkimuslaitosta ei enää ole olemassa, mutta Drugge nostaa esille tutkimuseettisen kysymyksen instituutin tutkimustuloksista, joista osa on kenen tahansa löydettävissä Uppsalan yliopiston digialustalta.

Drugge olisi saanut syvyyttä artikkeliin nostamalla esiin myös muita tekijöitä sille, miksi saamelaiset voivat kokea turhautuneisuutta tutkimuksia kohtaan. Suomessa esimerkiksi Juha Pentikäinen on todennut, että saamelaiset ovat maailman tutkituimpia kansoja yhdessä Yhdysvaltain alkupeväväestöjen kanssa.¹¹ Tämä on aiheuttanut saamelaisien keskuudessa ”tutkimusväsymistä”, joka on huomattu tutkimuskentällä. Myös se tosiasia, että perinteisesti saamelaisia ovat tutkineet valtaväestön edustajat, vaikuttaa luonnollisesti tutkimuksen asetelmiin ja valtasuhteisiin. Pohjoissaamelainen alkuperäiskansatutkija Rauna Kuokkanen ehdottaa konkreettisia tapoja, joilla tutkija voi lisätä tutkimuksen hyödyllisyyttä nimenomaan saamelaisyhteisöille.¹²

Myös Drugge korostaa Norjan roolia esikuvana saamelaistutkimuseettisissä kysymyksissä. Kautokeinon Pohjoismaisessa saamelaisinstituutissa (nyk. Saamelainen korkeakoulu) vedottiin jo niinkin varhain kuin 1970-luvun puolivälissä, että saamelaisia koskevan tutkimuksen on lähdettävä liikkeelle

saamelaisesta näkökulmasta. Druggen artikkelin pääosa käsittelee sitä dilemmaa, jossa alkuperäiskansatutkimukselta puuttuu virallinen ohjeistus Ruotsissa. Drugge korostaa, että parhaimmillaan alkuperäiskansatutkimus muistuttaa vastavuoroista kumppanuutta, mutta usein sitä kritisoidaan siitä, ettei se kykene antamaan tarpeeksi takaisin sille yhteisölle, jolta tutkija on saanut tutkimusmateriaalia.

Drugge päättää artikkelinsa toiveeseen, että kansallisella lainsäädännöllä lisättäisiin tietoisuutta alkuperäiskansatutkimuksesta akateemisessa ympäristössä ja eri organisaatioissa. Muuten riskinä on, että enemmistönäkökulma syrjäyttää monet sellaiset kysymyksenasettelut, jotka voisivat olla hyödyllisiä saamelaisille, saamelaiskulttuureille ja saamelaiselle yhteiskunnalle. Tämä riski on Druggen mukaan todellinen, koska ruotsalainen tutkimuseettinen lautakuntatyö pohjautuu ajatukseen, että kaikkia on kohdeltava samalla tavalla, etnisestä taustasta riippumatta.

VITBOKEN OSUU AJAN HERMOON

De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna on kunnianhimoinen teos. Se on ainutlaatuinen, koska mitään vastaavaa tässä laajuudessa ei ole tehty Norjan kirkossa tai Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa. Humoristisesti voikin todeta, että saamelaissovintotyössä Norjan kirkko oli nopeampi, mutta Ruotsin kirkko sivumäärältään laajempi. Mikä teoksen rooli tarkalleen ottaen on sovintotyössä? Tätä pohdintaa ei sovi sivuuttaa. Lindmark ja Sundström toteavat artikkelissaan, että *Vitboken*-teoksen tarkoitus on toimia tunnustuksena. Tämä tarkoittaa, että tieteelläkin on sovinnollinen ulottuvuus, jos sen avulla voidaan paljastaa ja todentaa historiallisten valta-asetelmien epäkohtia. He viittaavat norjansaamelaiseen teologiaan Tore Johnseniin, jonka työ saamelaisteologian parissa on ollut monella tavalla poropolkua uurtavaa.¹³ John-

9 Fur 2016, 153–190.

10 Drugge 2016, 191–218.

11 Pentikäinen 1995.

12 Kuokkanen 2009.

13 West 2017.

sen lieneekin yksi niistä monista tekijöistä, miksi Norjaan viitataan artikkeleissa esikuvana. Johnsen on puhunut nimenomaan tunnustamisen (recognition) käsitteestä sovintoprosessin kivijalkana. *Vitboken* edustaa tunnustamisen teologiaa ja politiikkaa.

Tyrberg mainitsee artikkelissaan tärkeänä uudistuksena saamelaistyön neuvottelukunnat, jotka perustettiin Norjan ja Ruotsin kirkkoihin sekä Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Saamelaistyön neuvottelukuntien perustamista, sisältöä ja suhteita kokonaiskirkkoihin ei ainakaan ensimmäisessä temaattisessa kokonaisuudessa käsitellä. Myöskään noin neljän vuoden välein järjestettävät ekumeeniset saamelaiset kirkkopäivät jää käsittelemättä.

Vitboken-teoksen rikkaus ja haaste on sen monipuolisuus. Eri aloja edustavien kirjoittajien kirjava joukko täydentää kuvaa Ruotsin kirkon ja saamelaisten välisistä suhteista. Sen kääntöpuolella on sisällöllinen toisto: samat kehitysaskeleet, dokumentit ja tapahtumat toistuvat artikkelista toiseen. Toisaalta kukin artikkeli toimii itsenäisenä kokonaisuutena ja kurkistuksena päivänpolttavaan pohjoismaiseen saamelaissovintoaaltoon. Teoksen julkaisemisen jälkeen paljon on tapahtunut saamelaissovintotyössä, nimittäin niin Norjassa, Ruotsissa kuin Suomessa valtiot ovat aloittaneet sovintokomissioprosessit saamelaiskäräjien kanssa. Pisimmällä tässä prosessissa on Norja, jossa Suurkäräjät (Stortinget) on perustanut totuuskomission selvittämään norjalaistamispolitiikan vaikutuksia Norjan saamelaisia ja kveenejä kohtaan. Työn on tarkoitus valmistua vuonna 2022. Ruotsin ja Suomen vastaavat prosessit eivät ole edenneet näin pitkälle, vaan kummassakin maassa käydään neuvotteluja valtion ja saamelaiskäräjien välillä. Suomessa saamelaiskäräjät ja valtioneuvosto neuvottelevat mahdollisen sovintokomitean ehdoista ja sisällöstä. Suomen saamelaiskäräjät ovat ehdottaneet yhdeksi sovinnon taksoksi Suomen evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon ja saamelaisten välisten suhteiden selvittelyä. Sovinnonteologisesti ja kirkkopoliittisesti *Vitboken* ei voisi olla enää ajankohtaisempi.

Helga West, TM
helgasofia.west@gmail.com

KIRJALLISUUS

- Drugge, Anna-Lill
2016 ”Forskningsetik och urfolksforskning”. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 191–218.
- Fur, Gunlög
2016 ”Att sona det förflutna”. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 153–190.
- Jackelén, Antje
2016 ”Förord”. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 11–18.
- Kuokkanen, Rauna
2009 *Boaris dego eana: Eamiálbmogiid diehtu, filosofijiat ja dutkan*. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Kylli, Ritva
2012 *Saamelaisten kaksi kääntymystä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindmark, Daniel & Sundström, Olle (red.)
2016 ”Svenska kyrkan och samerna – ett vitboksprojekt: Presentation av projektet och antologin”. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 21–39.
- 2017 *Samerna och Svenska kyrkan: Underlag för kyrkligt försoningsarbete*. Red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Nordbäck, Carola
2016 ”’En försoningens väg i Jesu namn’. Perspektiv på Svenska kyrkans försoningsarbete”. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 79–122.
- Pentikäinen, Juha
1995 *Saamelaiset: Pohjoisen kansan mytologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sjögren, David
2016 ”Att göra upp med det förflutna: Sanningskommissioner, officiella ursäkter och vitböcker i ett svenskt och internationellt perspektiv”. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Red. Da-

niel Lindmark & Olle Sundström. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 123–152.

Tyrberg, Karl-Johan

- 2016 ”Försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna: Initiativ och insatser 1990–2012”. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 43–78.

West, Helga

- 2017 ”Meillä on luonnonkristinusko!”. Saamelainen luonnon-teologia Tore Johnsenin ajattelussa. Dogmatiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.